

**ФАРҶОНА ВОДИЙСИДА КЕНГ ТАРҚАЛГАН ДОРИВОР
ЎСИМЛИКЛАРНИНГ ХАЛҚ ТАБОБАТИДА КЎЛЛАНИЛАДИГАН ТУРЛАРИ****З.А.Юсупова***ФарДУ, Ботаника, биотехнология ва экология кафедраси доцент v.b.***Каримжонова Гулхумор***ФарДУ магистранти*

Аннотация: Одамлар қадим замонлардан табиат неъматларидан фойдалана бошлагандан буён доривор ўтлардан, гиёҳлардан турли касалликларни даволашда фойдаланиб келган. Бундан 3-4 минг йиллар аввал Ҳиндистон, Хитой, Қадимги Миср мамлакатларида шифобахш ўсимликлар ҳақида маълумотлар берувчи асарлар ёзилган. Шарқда, хусусан, Ўрта Осиё халқ табобатида доривор ўсимликлардан фойдаланиб даволаш ўзининг қадимий анъаналарига эга. Шифобахш ўсимликлардан тиббий мақсадларда фойдаланиш борасида Абу Али ибн Синонинг “Тиб қонунлари” асарида келтирилган маълумотлар қимматлидир.

Калит сўзлар: бўймодарон, қирқ бўғим, иттикан, наъматак, ўлмас ўт, қизилча, суғурўт.

Доривор ўсимликлар фармасевтика ва тиббиёт амалиётида кенг қўлланилади. Улардан инсон саломатлигини мустаҳкамловчи, ҳаётини сақлаб қолишга хизмат қилувчи дори-дармонлар ва препаратлар тайёрланади.

Инсон ҳаётини она табиат, унинг ажралмас қисми бўлган ўсимликлар дунёсисиз тасаввур этиб бўлмайди. Инсон доима ўсимликлар билан бирга, унинг бебаҳо инъомларидан баҳраманд бўлиб яшайди.

Мангу табиат бағридаги яшил дунё тириклик манбайидир. Табиат вояга етказган ҳар бир ниҳолини она боласини эъзозлагандек авайлайди. Унинг униб-ўсишига, барқ уриб яшнашига ва насл қолдириб, асрлар оша барҳаёт бўлиб келишига ҳамиша кўмаклашади.

Кўҳна табиат маҳсули бўлмиш ўсимликлар инсонни озиклантириши, кийинтириши, эстетик завқ бериши билангина эмас, тарихий тараққиёт жараёнида ўзида мужассамлантирган ички дунёси, ақл бовар қилмайдиган ажойиб биологик хусусиятлари билан бизни ўзига ром этиб келади.

Инсоният қадимдан касалликларни даволаш вауларнинг олдини олишда табиатнинг инъоми – ўсимлик дунёсидан фойдаланиб келган. Масалан, қадимдан Ҳиндистон ўзининг ажойиб доривор “сеҳргар” ўсимликлари билан машҳур. Бундан тўрт минг йил аввал ҳиндистонликлар в турли касалликларга даво бўладиган юздан ортиқ ўсимликларни билганлар.

Бўймодарон ҳам кўп йиллик ўтчил ўсимлик бўлиб кенг тарқалган. Бўймодаронни

у гуллаган вақтида терилади ва қуритилади. Ундан медицинада муҳим ҳисобланган фойдали моддалар ажратиб олинган (алкалоид аҳиллеин, эфир мойи, смола, витамин С ва бошқалар). Бўймадарон халқ орасида қонни тўхтатиш учун фойдаланиладиган муҳим доривор сифатида маълум. Бундан ташқари ўсимликдан ошқозон касалликлари гастрит, язвани даволашда фойдаланилади. Бу ўсимлик муҳим ва қимматли ҳисобланади, шунинг учун ҳам уни мавжуд майдонларидан тежамкорлик билан фойдаланиш зарур.

Қирқ бўғим ўсимлик бўлиб, сув жойларда кенг тарқалган. бегона ўт сифатида ҳам муҳим доривор саналади. Уни таркибида ошловчи моддалар, ва бошқа моддалар орасида удан ревматизм органларини даволашда ҳамда қонни тўхтатадиган манбаа сифатида фойдаланилади.

кўпйиллик ўтчил бўйларида ва зах Баъзи майдонларда ўсади. Қирқ бўғим ўсимликлардан алкалоидлар, аскарбин кислотаси учрайди. Халқ ва нафас олиш

Иттикан (қорақиз) ҳам кўп йиллик ўтчил ўсимлик бўлиб, қатор фойдали хусусиятлари билан ажралиб туради. У асосан ариқ ва каналларни бўйларида ва зах жойларда тарқалган.

Бегона ўт сифатида қатор майдонларда учрайди. Маълум бўлишича иттиканда жуда кўп флаваноидлар, аскарбин кислотаси ва эфир мойлари учрайди. Шунинг учун ҳам ундан баъзи бир касаликларни даволашда фойдаланилади. Иттикан ўсимлигидан тайёрланган настой ёки экстрактдан иштахани очувчи ва қонни тўхтатувчи ва бошқа мақсалдарда кенг фойдаланилади.

Наъматакни республикаимизда бирнеча турлари тоғолди ва тоғли районларда тарқалган. Наъматаклар ариқ ва сойларни бўйларида ва бошқа жойларда кенг тарқалган. Наъматакларни мевалари фойдали ҳисобланади. Улар, асосан ҳар хил витаминларни асоси бўлганидан медицинада кенг ишлатилади. Наъматак меваларидан настойлар таёрланилади. Бундан ташқари у витаминли бўлганлиги туфайли ҳар хил мурабболар ва шарбатлар таёрлашда ҳам қўлланилади.

Барча тоғли ноҳияларимизда наъматаклар кенг тарқалган ва уларни мевалари кўплаб терилади ва топширилади. Доривор ўсимликлар орасида энг кўп таёрланиладиган ўсимликлардан бири ҳисобланади, шунинг учун ҳам уни табиатдаги майдонлардан тежамкорлик билан фойдаланиш зарур.

Ўлмас ўт (бессмертник) ҳам кўпйиллик ўтчил ўсимлик бўлиб уларни иккита тури мавжуд. Республикаимизда учровчи тури (бессмертник самаркандский) тоғли ва тоғолди районларида ўсади.

Доривор сифатида уларни гуллари фойдаланилади. Ўлмас ўтни таркибида флавоноидлар, сапонинлар, ёғ кислоталари, эфир мойлари, каротин, витамин К ва бошқалар бор. Ўлмас ўти жигар ва ўт йўллари касалликларини (сарик касали ва холецистит) даволашда кенг қўлланилади. Бу ўсимликни яхши дориворлиги туфайли кўплаб табиатда тўпланилади, шу туфайли ҳам уларни запаслари камайиб кетмоқда. Илгари Помир-Олой тоғ тизмасида катта-катта майдонларда ўсса, ҳам ҳозирги кунга келиб уларни манбалари камайиб кетган. Бу муҳим доривор ўсимликни яхши ўрганиш ва

маданийлаштириш керак.

Қизилча кўпйиллик бута ўсимлик, тоғли ноҳияларда учрайди. Қизилча таркибида алкалоидлар, ошловчи моддалар, витамин С ва бошқа моддалар учрайди. Бу ўсимлик қон босимини туширишда, астма касали ва бошқаларни даволашда қўлланилади.

Биз юқорида айрим доривор ўсимликлар устидагина тўхталдик, аслида эса уларни турлари бизнинг жумҳуриятимизда 500 га яқин. Уларни кўпчилиги халқ медицинасида қатор касалликларни даволашда қўлланилади, айримларигина эса илмий медицинада ишлатилади. Улардан 20 га яқин турлари жуда катта ҳажмларда табиатдан териб олинади ва аптека бошқармаларига етказиб берилади. Шу

нарсани яна бир маротаба таъкидлаб ўтмоқчимизки, ҳозирги вақтда табиий ҳолда ўсувчи доривор ўсимликлар жуда кўплаб таёрланмоқда. Бундан ташқари, жуда кўп одамлар уларни териб келиб бозорларда сотмоқдалар. Тўғриси айтганда, доривор ўсимликларимиз талон-талоғ қилинмоқда. Шунинг учун ҳам бу тўғрисида ўйлаб

кўришимиз керак. Бундай талон-таложликка барҳам беришимиз керак. Табиатимиздаги бу ўлкан бойликларни тежаб-тергаб одилонга ишлатишимиз керак. Бу бойликлар устидан ҳамиша назорат қилиб турадигон бир ташкилотни белгилаш керак, акс холда уларни бутунлай йўқотиб қўйишимиз мумкин. Доривор ўсимликлар тўғрисида кенг қўламда илмий ишларни олиб бориш керак, улардан кўпларини тезда маданийлаштириш керак. Уларни мавжуд махсулаштирилган хўжаликларда кўпайтириш керак.

Суғурўт кўп йиллик ўтчил ўсимлик, поясининг баландлиги 40-60 см, ниҳоятда камёб ва ноёб ўсимлик ҳисобланиб Ўзбекистоннинг Қизил Китобига киритилган. У асосан юқори тоғ зонасида тарқалган,

яъни 2400-3500 м баландликлардаги яйлов зонасида ўсади. Суғурўт Ёрдон кишлоғининг юқори қисмида, Хуржунтоғда, Калкуш, Қизқурғон, Делбоғ, Шашкираксойда, Оқсойда ва бошқа жойларда ўсади. Унинг таркибида киши юрак фаолиятини яхшилайдиган гликозидлар строфантин ва цимаринлар учрайди. Ушбу ўсимликнинг ниҳоятда фойдали ва камёблигини ҳисобга олиб О. Джалолов (1968) томонидан ўрганилган, уни биоэкологик, марфологик, анатомик хусусиятлари аниқланган. Ҳозирги вақтда суғурўтнинг захиралари кескин камайиб кетган. Ушбу камёб ўсимликка эътиборни кучайтириш зарур, табиий қопламаларда фитомелиорация ишларини олиб бориш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Холматов Х.Х. Дикоратушие лекарственнѐ растения Узбекистане, Ташкент.1991 й.
2. Холматов Х.Х. Хабибов Х.З. Олимхужаева Н.З. Узбекистонинг шифобахш ўсимликлари .тошкент 1991
3. Биологические особенност и распространение перспехтивних лекарствиних растени.Тошкент 1956
4. Каримов В. Шомахмудов А. халк табобатида ва замонавий тиббиётда қоланиладиган шифобахш ўсимликлар.Тошкент .
5. Алибоева.П.К.лекарствение ростение Киргици Фрунзе .
6. Акопов И.З. Крово остинавливающие растение.Ташкент.